

İlkel Toplumda Sosyo-Ekonomik Hayata Bir Bakış

An Overview of Socio-economic Life in Primitive Societies

AHMET YURTSEVEN¹

Ö Z

Sosyal bir varlık olan insan toplum içerisinde yaşar. Toplum ise sürekli değişme ve gelişme içerisinde olmuştur. Tarihi süreç içerisinde insanlar; ilkel toplum, köleci toplum, tarım toplumu gibi merhalelerden geçmiştir.

İlkel topluluk dönemi insanları, uzun süre küçük topluluklar halinde yaşamış, doğaya karşı da ilkel iş aletleri olan taş ve sopa ile mücadele vermiş ve yakın çevresinde ulaşabildiği yiyeceklerle hayatını sürdürmüştür. Belli bir zaman sonra en az tehlikeli olabilecek hayvanları avlamak suretiyle avcılık faaliyetine başlayan ilkel insanlar daha sonra da hayvanların evcilleştirilerek yetiştirmeleri demek olan çobanlık, bahçe tarımı ve zirai faaliyet yapmaya başlamıştır.

Avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik hayata geçmeye başlayan ilkel insanların karşılaştıkları temel problemler savunma, beslenme ve üreme olarak ortaya çıkmıştır. Bu problemler aynı zamanda ilkel insan grupları arasında iş birliğinin gelişmesini sağlamıştır.

Jel Sınıflaması: N00, Q10, Z00.

Anahtar Kelimeler: İlkel topluluk, Çoban toplulukları, Tarım toplulukları.

ABSTRACT

As a social being, man lives in society. Society has been in constant change and development. In the historical process, people have passed through stages such as primitive society, slave society, agricultural society.

The people of the primitive community period lived in small communities for a long time, struggled against nature with primitive work tools, stones and sticks, and continued their lives with the food they could reach in their immediate surroundings. Primitive people, who started hunting activities by hunting animals that could be the least dangerous after a certain period of time, then started to deal with-shepherding, horticultural and agricultural activities, which means the domestication of animals.

The main problems faced by primitive people who started to settle down from hunting and gathering emerged as defense, nutrition and reproduction. These problems also led to the development of cooperation among primitive human groups.

Jel Classification: N00, Q10, Z00.

Keywords: Hunting, Livestock, Agriculture.

DOI: [10.47934/tife.10.02.03](https://doi.org/10.47934/tife.10.02.03)

1. Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Çankırı, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7751-3486

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Ahmet Yurtseven,
Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Çankırı, Türkiye.
E-mail: ahmetyurtseven59@gmail.com

BAŞVURU / SUBMITTED: 07.06.2021

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: 06.09.2021

SON REVİZYON /

LAST REVISION: -

KABUL / ACCEPTED: 15.09.2021

Atf / Citation: Yurtseven, A. (2021). İlkel Toplumda Sosyo-Ekonomik Hayata Bir Bakış. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10(2), 98-111, <https://doi.org/10.47934/tife.10.02.03>

1. Giriş

Günümüzde yaşamakta olan herhangi bir topluluk hakkında araştırma yapabilmek için pek çok bilgi ve belgeden faydalanma imkânı bulunmaktadır. Ancak yazının bilinmediği dönemlere ait bilgi ve belgeye ulaşmak çok zordur. İkel insanlara ait bilgiler, genelde iskeletlerden ve aletlerden oluşan arkeolojik delillerin yanı sıra modern döneme kadar yaşamış avcı-toplayıcı toplumları tasvir eden etnografik edebiyattan elde edilmektedir (Mayor, 2013: 228).

İkel toplum üzerinde araştırma yapanlar, ilkel toplumun geçirmiş olduğu sosyoekonomik değişimleri dikkate alarak insanlığın tarih-öncesi dönemini, birbirlerinden farklı kavramlarla ele almışlardır. Lewis Henry Morgan ilkel toplumun yaşadığı zaman dilimini, öce Vahşet ve Barbarlık olarak ikiye ayırmış; sonra da bunların her birini kendi içinde "Aşağı-Orta-Yukarı" merhaleler başlığı altında incelemiştir (Morgan, 1994: 71). Arkeolog Ch. Thomsen, aletlerin üretilmesinde kullanılan temel maddenin niteliğine göre, tarih öncesi dönemleri Taş Devri, Bronz Devri ve Demir Devri olarak önce üçe ayırmış; daha sonra bu devirlerin her birini kendi arasında taşın işleniş tarzına ve aletin yapılış maksadına göre eski-orta-yeni şeklinde dönemlere ve bu dönemlerin de her biri kendi arasında erken-geç diye evrelere ayırmıştır (Diakov - Kovalev, 2014: 13-14).

Tarihte ilk insanların yaşamaya başlamalarından itibaren zirai inkılâbın gerçekleşmesine kadarki süreç, bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu itibarla çalışmada tarih öncesi toplumların yaklaşık olarak M.Ö. 8000'e kadarki döneme kısa bir bakış açısı getirmek, araştırmanın konusunu ve gayesini oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili fazla çalışma bulunmadığı için, "İkel Toplumda Sosyoekonomik Hayata Bir Bakış" adlı bu makalenin literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Tarih üzerine araştırma yapanlar, tarihi muhtelif dönemlere ayırarak incelemektedirler. Tarihi süreç içerisinde toplumların sosyoekonomik teşekkülleri ilkel-komünal toplum, köleci toplum, feodal toplum, anamalcı toplum ve toplumcu toplum olarak sıralamak mümkündür (Hançerlioğlu, 1993: 426). Bu çalışmada, birbirlerinden dönüşerek meydana gelen söz konusu toplumların ilki olan ilkel-komünal toplumun sosyoekonomik hayatı incelenecektir.

2. İkel Toplumlarda Sosyal Hayat

Günümüzde insan dünyaya geldiği andan itibaren hayat mücadelesi verdiği gibi ilkel insanlar da sürekli olarak çevreyle etkileşmek suretiyle hayat mücadelelerini vermişler; bilgi ve tecrübeleriyle çevreyi işlemeye çalışmışlardır. İnsanların çevre karşısında ayakta kalabilme mücadelesiyle de ilkel toplum hayatının şekillenmesi sağlanmıştır. İkel toplumda verilen mücadelelerde ferdi üretim söz konusu olmadığı için fertler, toplum için üretim faaliyetinde bulunmuşlardır.

İkel insanlar, birkaç çekirdek ailenin meydana getirdiği küçük kümeler halinde iklim ve çevre şartlarını da dikkate alarak kendilerine uygun gördükleri mağaralarda, kaya atlarında kimi sığınak ve barınaklarda yaşamaya başlamışlar ve oldukça uzun bir zaman diliminde de bu şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir (Güven, 2016: 2). İnsanların yerleşik düzene geçebilmeleri ise ancak Neolitik Dönem'in başlangıcında görülmüştür (Öztürk - Şimşek, 2019: 17). Çamurla sıvanmış yuvarlak kulübelere şeklinde başlayan mesken inşaatları daha sonra dikdörtgen planlı gerçek evlere dönüşmüştür. İnsanın sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişmesine paralel olarak da zamanla korunaklı ve modern mekânların yapılmasına geçilmiştir.

İnsan, tüketebilmek için üretmesi gerektiğini tecrübeleriyle idrak ederek üretim faaliyetine toplayıcılıkla başlamıştır. İkel insan çevresinde bulunduğu bir ağaç parçasını bitki toplamada kullanabileceği daha uygun bir şekle dönüştürmüş ve bulunduğu bu yöntem sayesinde de uygun yiyeceklere ulaşması ve toplaması kolaylaşmıştır (Harari, 2015: 22). Nesnelere şekil verme işlemine bu şekilde başlayan ilkel insan, toplama işlemini ağaç parçasından sonra uygun gördüğü taşın uygun kısmını sivrilterek veya keskinleştirerek söz konusu yöntemini geliştirmiştir.

Toplayıcılığın, ilkel toplumda birlikte yapılan ekonomik bir faaliyet olarak gelişmesinin sebepleri arasında şunları söyleyebiliriz. İkel toplulukta birlikte toplayıcılık faaliyetinde bulunurken, ilkel toplum üyelerinin karşılaştıkları en önemli risk, vahşi bir hayvanla karşı karşıya kalmak idi. Topluluk üyeleri toplayıcılık faaliyetlerini ferdi olarak yapmak isteseler de savunma riski oluşturmasından dolayı toplayıcılık faaliyetlerini birlikte yapıyorlardı. Sosyoekonomik birimlerin iç içe birimler şeklinde gelişmeleri, ekonomik faaliyetlerinin aynı olması, sosyoekonomik farklılaşmaların gelişmemesi, statü farklılaşmasının yok denecek seviyede olması, fertlerle toplum arasında herhangi bir çelişkinin ortaya çıkmasını da engellemekteydi. Sadece üreme ve savunma alanında menfaat gözetilmekteydi (Şenel, 1982: 46-7).

İkel toplumların avcılık ve toplayıcılıkla geçirdikleri döneme Paleolitik dönem (Eski veya Yontma Taş Devri) denilmekte ve bu dönem yaklaşık 3 milyon yıl önce ile yaklaşık 12.000 yıl öncesi arasında kapsamaktadır. İnsanın var oluşunun % 99.5'ini kapsadığı bu dönemde, insanlık tarihinin başlangıcından son buz çağındaki erimeye kadar zaman diliminin büyük kısmında değişim çok yavaş seyretmiştir. Önceleri yeni bir tekniğin gelişme süreci 100.000 yıl gibi bir zamanda tamamlanırken, ilerleyen dönemde bu gelişme süreci 10.000 yılda tamamlanmaya, daha sonraki dönemlerde ise bin yıllar ve yüzyıllar şeklinde azalan bir süreç şeklinde devam etmiştir (Wright, 2006: 29).

Değişmenin ve gelişmenin çok yavaş seyrettiği avcılık ve toplayıcılık döneminde nüfus artışı çok yavaş gerçekleşmiştir. Yaşları 50'yi bulan insan sayısının çok nadir olduğu bu dönemde doğum ve ölüm oranlarının çok yüksek gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ölüm sebepleri arasında sırasıyla katledilme şeklinde ölümler, çocuk öldürme, savaş, başkaları tarafından avlanma, hastalık ve açlık öne çıkmaktadır. Bulunan iskeletler üzerinde yapılan araştırmaya göre, 38 kişiden 22'sinin öldüğü yaşlar tahmin edilmiştir. Buna göre ölenlerin yaş dağılımına baktığımızda 15 kişi 14 yaşına gelmeden ve 3 kişi 15-29 yaş arasında, 3 kişi de 40-50 yaş arasında öldüğü anlaşılmıştır. Sadece 1 kişi ise 50 yaşından fazla yaşayabilmiştir (Cipolla, 1992: 71-73).

İkel toplumlarda nüfus artış hızının düşük seviyelerde gerçekleşmiş olmasında, yaşanmakta olan sosyoekonomik hayatında büyük etkisi bulunmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık şartlarında ilkel insanların doğum oranlarının düşük olmasının sebepleri arasında, çocukları günlük yiyecek toplama turlarına götürme mecburiyeti, kampın sürekli olarak hareket üzere olması, göçebe kadınların birden fazla çocukla taşınmalarının zorluğu, taşınmadaki zorluk sebebiyle çocuk 3-4 yaşına gelene kadar ikinci çocuğun istenmemesi öne çıkmaktadır. Ancak zirai faaliyete geçilmesiyle birlikte zirai faaliyetin hâkim olduğu yerleşim yerlerinde ise tam tersi bir anlayış dikkati çekmektedir. Çocuk işgücü olarak düşünüldüğü için temizlenecek ve gelecekte kullanılacak arazinin büyüklüğü, çocuk sayısına göre değişmektedir. Ancak üretim yönetimindeki değişikliğe paralel olarak üreme sisteminde de değişiklik görülmektedir. Fakat gene de söz konusu dönemde nüfus artış hızının yılda % 01 olarak gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir (Harman, 2010: 27).

İkel toplumda üretim, toplumsal olarak yapıldığı için üretim araçları ve ürün üzerinde ferdin bir mülkiyet talebi olmamıştır. Üretilen ürünler ve üretim vasıtaları topluma aittir. Varlığını devam ettirebilmek için her bir üye çalışır; üretmek mecburiyetinde olduğu bilinciyle yaşar. Bu bakımdan ilkel toplumda, yapılacak işlerin grup içerisindeki üyelerin/insanların her birinin kabiliyetine ve kapasitesine göre bir iş taksimi şeklinde yürütülmesi esastır.

İkel topluluk döneminde insan, bağımlı olduğu doğaya karşı son derece ilkel iş aletleriyle mücadele verdiği için, temel doğa güçleri üzerinde çok yavaş egemenlik sağlamıştır. Tarihin bu karanlık döneminde ilkel insanların uzun bir süre taş ve sopadan ibaret olan ilk aletleri kullandığı anlaşılmaktadır (Yarkin, 1996: 29). Ancak avcı toplayıcılar tarafından yapılan aletlerin daha ziyade tahtadan el yordamıyla yapılmış olduğu görülmektedir (Harari, 2015: 54). Herhangi bir tehlike karşısında, insanın yakın çevresinde bulabileceği nesnelere yardımıyla kendini savunmaya başlaması yaratılış gereğidir. Tecrübeleri neticesinde insan uygun bir dal parçasından veya taş parçasından faydalanmış, zamanla bunlara şekil vermeyi

öğrenerek bir saldırıya karşı savunmada, yiyecek tedarikinde veya hayvan avında kullanmaya başlamıştır. Ağaç ve taşta şekil verilmeye başlanmasıyla da aletlerin imal edilmesi süreci ve aletlerin imal edilme süreciyle de emek başlamıştır (Yarkın, 1996: 27). O halde ilkel insanların karşılaştıkları başlıca problemler üç konuda odaklanmakta ve bunlar ise savunma, beslenme ve üreme olarak sıralanmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu problemlerin ilkel insan gruplarında iş birliği geliştirdiği ve dayanışmayı artırdığı bilinmektedir.

İlkel topluluğu oluşturan kadın-erkek, yaşlı-genç ve çocuk hep birlikte zamanlarının büyük kısmını taneliler, meyveler, kökler ve otlardan oluşan doğal kaynaklardan yiyecek tedarikiyle geçirmişlerdir. Yiyecek tedarikinin yanı sıra savunma maksadıyla da tarihin söz konusu döneminde insanlar, 20'şer 30'ar kişilik küçük guruplar halinde yaşamışlardır (Şenel, 1982: 45). İnsanların küçük guruplar halinde yaşamaları, onları doğal güçlere karşı birlikte mücadele etmeye sevk etmiştir. Diğer taraftan ilkel insanların sürekli yemek bulmak için çalışarak ve vahşi hayvanlardan korunarak hayatlarını sürdürmeye çalışmalarını değerlendiren antropologlar, ilkel toplumların ekonomisini geçim ekonomisi olarak adlandırmışlardır (Sönmez, 2018: 11; Çıvgın, 2018: 1332).

Akrabalık bağları güçlü olan bu ilkel topluluk kümeleri içinde nüfusu 50 kişiyi geçenleri çok nadirdir (Mayor, 2013: 228). Ancak ihtiyaç görüldüğü takdirde kimi guruplarla birleşmek suretiyle 200 kişilik bir topluluğa ulaştığından da söz edilmektedir (Harman, 2010: 19). Genelde küçük guruplar halinde yaşamayı tercih eden ilk insanların zamanla kalabalıklaşan ana guruplardan ayrılarak başka yerlerde geçimini aramaya başlamalarıyla, ilk insanların dünyaya yayılma merhalelerinin ilki gerçekleşmiştir (Öztürk- Şimşek, 2019: 16). Günümüzden en geç 12.000 yıl öncesine gelindiğinde ise ilkel insanların Antarktika dışındaki bütün kıtalara dağılmış bulunduğu sanılmaktadır. Toplumlarda, Neolitik zamanda zirai faaliyete başlanmasıyla gerçekleşen önemli değişikliklerden birisi nüfus artışının yaşanmasıdır. Zirai inkişaf öncesinde dünya nüfusunun 2-10 milyon arasında olabileceği düşünülmektedir (Cipolla, 1992: 95).

İlk insanların sosyokültürel hayatlarında resim ve şekiller öne çıkmaktadır. Pek çok mağara ve kayalıklarda ilkel insanların uygun gördükleri yerlere kimi resim ve şekiller çizerek barınak/ev olarak kullandığı yerden ayrılma sebebini anlatmaya çalışmış olabileceği anlaşılmaktadır. Kimi resimlerde mızrakla vurulmuş hayvanların çizilmesi veya tuzağa yakalanmış hayvanın çizilmesi, söz konusu dönem insanların hükmetmeyi öğrendikleri vahşi hayvanları avlama yöntemleri hakkında da bilgiler vermektedir (Davis, 2009: 5).

İlkel insanların hayatlarıyla ilgili bilgiler, çeşitli yerlerde bulunan tarih öncesi çağa ait bulgular incelenerek elde edilmektedir. Son büyük buzullaşma Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan insanlarda, diğer insanlara göre kültürel değişiklikler yavaş seyretmiştir. Fakat Neolitik gelişme süreci, kültürel gelişme sürecini de hızlandırmış (Roberts, 2015: 32), insanlar artık çevreden ulaşabildikleriyle yetinmemeye ve ferdi ihtiyaçların karşılanması ötesine geçmeye başlamıştır.

Guruplar halinde dolaşarak yiyeceklerini toplamaya çalışan ilkel insanların toplumsal yapıları oldukça basitti; küçük birimlerden oluştuğu için ilkel topluluğun fertleri birbirlerini tanımaktaydılar ve birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunuyorlardı (Şenel, 1982: 91). Erkek ve kadınların eşit olarak toplandıkları genel meclis toplantılarında her topluluk, bilgi, tecrübe, cesaret, avcılık, savaşçılık, gibi ferdi nitelikler dikkate alarak, fikir birliğiyle kendi klan başkanını seçerlerdi. Ancak herhangi bir şekilde liderliğe aykırı hareket etmesi söz konusu olduğu takdirde de seçilen başkan/lider, toplum meclisi tarafından görevden uzaklaştırılır ve normal topluluk üyesi olarak hayatına devam ederdi. Her ne kadar topluluk başkanını seçse de klanın veya kabilenin bütün kamu işleri, topluluğun bütün üyelerinin katılımıyla yürütülmekteydi (Wright, 2006: 76; Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1979: 45-6). Ayrıca her ilkel topluluk sadece savaş zamanında saygın ve tecrübeli dirayetli bir askeri şef, klan başkanı tarafından seçilip klanın askeri güçlerini teşkilatlandırarak savunma görevini yerine getiriyordu. Askeri şefin görevi sadece savaş ve saldırı dönemiyle sınırlı oluyordu. İlkel topluluklarda bu şekilde görülen, topluluğun kamu menfaatine

bütün üyeleri tarafından yönetilmesine klan demokrasisini oluşturmaktaydı (Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1979: 58).

Genellikle başına buyruk olarak yaşayan ilkel kabile toplumu, ihtiyaçlarını sıkı sıkıya bir tarzda belirlemekteydi. Aslında doğa ile iç içe yaşamaları sebebiyle avlanma, temizlik, temel ritüellere hazırlıktan oluşan temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için günde 2 veya 3 saat çalışmaları yeterliydi (Sönmez, 2018: 9). Zamanla ilkel toplulukta ortak çalışma, ortak paylaşma ilkesi geliştirildi; şahsi menfaate yer verilmedi ve haydi yapalım sözü her zaman karşılık buldu (Şenel, 1982: 95). Toplumsal dayanışma duygusuyla hareket edildiği için ilkel toplumlarda, topluluktan bir ferde yapılan davranış, yani gücünü gösterme gibi kaba yaklaşımların egemen olduğu topluluklar olduğu gibi, bu yaklaşımın olmadığı topluluklar da vardı. Bu bakımdan birkaç çekirdek ailenin bir araya gelmesiyle oluşan ilkel toplum kümelerinde her yetişkin erkek bir silahlı avcı adaydı. Statü, öz-saygı ve yeniden üreme başarısında avcı-savaşçı kültürüne sahip olmanın etkisi fazlaydı. Komşu kümelerle herhangi bir çatışma vaki olduğu zaman yetişkin erkeklerin % 30 kadarı hayatını kaybediyordu (Mayor, 2013: 234). Buna benzer özgü yönetimler, süreklilik oluşturmadığı için siyasi yapı gerçekleştirilemiyordu (Şenel, 1982: 94).

İlkel topluluk döneminde topluluk üyeleri, besin maddelerini tedarik etmede çok zorlanıyorlardı. Ayrıca söz konusu dönemde besin maddelerine ulaşmak da oldukça maharet istiyordu. Bu bakımdan çalışma faaliyeti, basit ortak çalışmaya dayanmaktaydı. Birden fazla işgücünün bir araya gelerek aynı zamanda aynı işi görmesi demek olan ortaklaşa çalışma genelde aile üyeleri arasında gerçekleştiriliyordu. Daha sonra da elde edilen ürün grubun başında bulunan şef tarafından topluluk üyeleri arasında eşit olarak paylaştırılmaktaydı. Topluluk üyelerinden birisinin üretilen üründen fazla pay alması aynı topluluk üyelerinden bir başkasını aç kalması demek olduğu için, ortak çalışma sonunda elde edilen ürünler topluluk üyeleri arasında eşit olarak paylaştırılıyordu (Yarkın, 1996: 33).

Paleolitik dönemde keşfedilmiş olan ateşin, keşfedilmesiyle denetim altına alınması arasında ne kadar zaman geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. İlk defa ne zaman kontrol altına alındığı tarih bilinmese de ateş, insanlar tarafından en az yarım milyon veya bunun en az iki katı zaman öncesinden beri ısınma, korunma, ormanda arazi açma, yiyeceklerin pişirilmesi, madenlerin işlenebilmesi gibi pek çok alanda kullanılmaya başlanılmıştır (Wright, 2006: 31; Şenel, 1982: 54-55). Ateşi kontrol altına almayı başaran insan temel ihtiyaçları serisini de artırmayı başarmıştır. Nitekim zamanımızdan yarım milyon yıl öncesinde kullandıkları araçlar arasında ok, yay, olta kancası, balık ağı, giyecekler, barınaklar, deniz kabuğundan yapılmış süs eşyaları vs öne çıkmaktadır. Kısacası beslenme ve giyinmeyi sağlama yönünde ihtiyaç gidermeye çalışan insanların şahsi ihtiyaçlarını dikkate alarak lüks eşyalarına merak sardığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde insanların günün belli kısmında ihtiyaçlarını karşıladıkları ve kalan zamanlarını da sosyokültürel ihtiyaçlara ayırdıkları da tahmin edilmektedir. Gezi, eğlence, özel aktiviteler gibi sosyokültürel faaliyetlere yönelmeleri ya günlük hayatın belli bir kısmında yorgunluğu giderici faaliyetler veya kanaatkârlıktan kaynaklanan bir refah süreci olarak değerlendirilmektedir (Özüşen- Yıldız, 2012: 8). Ancak zirai toplumlarda böyle bir faaliyetlere zaman ayrılması çok zordur.

Toplayıcı toplulukların arasında düzenli bir iş birliği kurulamamasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz (Şenel, 1982: 47):

- Her bir grubun kendi başına buyruk kapalı bir birim olarak hareket etmesi,
- Küçük guruplar halinde yaşamaları,
- Yegâne geçim kaynaklarının toplayıcılık olması ve bunun büyük grup oluşturmalarına mani olması,
- Yakın çevrede aynı yiyecekleri toplamalarının değişim ve iş bölümü ilişkilerinin kurulmasını engellemesi,

- Gezici olmaları sebebiyle başka besinlerde uzmanlaşan topluluklarla alış-veriş yaparak zamanla aralarında bir ekonomik bütünleşmenin kurulması imkânının olmaması,

- Nüfusun az olması sebebiyle, ilkel grupların seyrek olmaları aynı toplama alanı için savaştı ilişkilere yol açacak durumun olmaması.

3. İnsanların Avlanmaya Başlaması

Günümüzden 7 milyon yıl öncesinden beri insanların yeryüzünde yaşadığı tahmin edildiğine göre, ilk insanlar hayatta kalabilmek için beslenme ve barınma uğruna çok büyük sıkıntılar çekmiştir. Fosiller üzerinde yapılan araştırmalara göre, tarihi geçmişi yarım milyon yıla varan fosiller bulunmaktadır. Ancak insan fosillerinin yanında hayvan kemiklerinin bulunması, bu hayvan kemiklerinin söz konusu insanın besin ihtiyacının karşılanması için avlanmış hayvana ait olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Özüşen - Yıldız, 2012: 6). Ayrıca bu dönemle ilgili olarak insanlığın sosyoekonomik hayat tarzına ışık tutan bir de kaba taş avadanlıkları bulunmaktadır.

İlkel toplulukların sosyoekonomik yapılarında görülen değişiklik, erkeklerin toplayıcılıktan avcılığa geçmeleriyle hayata geçmiştir. Tarihte ilk defa avcılık faaliyetine, en az tehlikeli olabilecek hayvanlar tercih edilerek başlanılmıştır (Özüşen - Yıldız, 2012: 7). Mağara resimlerinde erkek figürünün elinde yayın olması ve erkek mezarlarında av avadanlıklarının bulunması erken dönemlerde avcılıkla erkeklerin meşgul olduğunu, bilgi ve maharet gerektirdiği için de erkekler arasında bir iş bölümü ile avcıların seçildiği anlaşılmaktadır (Şenel, 1982: 50). Bu bakımdan avcılık faaliyeti, günümüzde olduğu gibi genelde erkeler tarafından yapılan bir ekonomik faaliyet olarak başlamış ve gelişmiş bulunmaktadır.

Eline aldığı uygun bir dal parçasıyla avcılık faaliyetine başlayan ilkel insan, zamanla beslenme ve giyim ihtiyaçları için bu faaliyeti yegâne geçim kaynağı olarak görmüş ve avcılıkla ilgili aletleri geliştirmeye çalışmıştır. Bu yönde yapmış olduğu ilk faaliyet de sadece uygun bir sopanın ucunu sivirtmek olmuştur. Ancak insanın avcılıkta maharetini geliştirmesi ise avlanmada kullanırken, zamanla sopanın ucuna uygun bir taş bağlamasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra ilerleyen dönemlerde taştan bıçaklar, taştan baltalar, taştan kazmalar, taştan mızraklar yapmayı öğrenerek avcılık maharetini ileri safhalara taşımıştır (Yarkın, 1996: 30).

İlkel insanın av menüsünde bulunan hayvan, yaşanan coğrafi bölgelere göre farklılık göstermekteydi. Mevsimlere göre hayvanların göç yollarını öğrenen avcılar, duruma göre doğal tuzak kurmayı da öğrenmişlerdi. Kullanılan doğal tuzaklar arasında, kimi yabani hayvanların ırmakları geçmek için kullandıkları sığlık alanlarda beklemek şekli ve sarp kayalıklarla çevrili dar vadilerin girişlerinin uygun yerlerinde çadır ve çadırlar kurmak şeklinde geliştirmiş oldukları yöntemleri öne çıkmaktaydı (Davis, 2009: 5).

Uzun bir zaman aralığında avlanmada sadece taş ve sopa kullanan ilkel insanlar, günümüzden yaklaşık olarak on iki bin yıl önce buzların erimesi ve ormanların genişlemesiyle insanların önüne yeni imkânlar açıldı; münbit ortam oluştu, bolluk ve bereketli günler yaşanmaya başlandı. Av menüsüne giren hayvanların bollaşmasıyla ilkel insanlar, geyik gibi ufak av hayvanlarını avlamaya yöneldiler. Geç Paleolitik dönemin sonlarına dek gelen bu zaman diliminde av peşinde göçebeliliğin tekrar yaşanma sürecine girilmesiyle de av aletleri geliştirilmeye çalışıldı; ok ve yay ortaya çıktı (Diakov - Kovalev, 2014: 38, 39). Ok ve yayın kullanılmaya başlanmasıyla, avcılığın gelişmesinde önemli merhale kat edilmiş oldu.

İlkel toplum kümeleri içerisinde her ailenin belli özelliklere sahip üyeleri ferdi hareket etmek suretiyle yiyecek temini için bitki kaynağını veya avı kovalamakla meşgul bulunuyorlardı. Topluluk gurubu da besin kaynaklarının az veya çokluğuna göre uygun yerlerde konaklamak mecburiyetindeydi. İlkel toplulukların sürekli hareket üzere bulunmaları, her bir üyenin taşınması zor olacak servet edinmelerine mani oluyordu. Bu bakımdan genelde her ferdin serveti mızrak, ok ve yayın yanı sıra, birkaç süs eşyası ile bir heybeden ibaretti (Harman, 2010: 22).

4. Hayvancılığın Başlaması

Avcılığın gelişmesi beraberinde kimi hayvanların evcilleştirilmesini ve ilk hayvancılık faaliyetine başlanılmasını sağlamıştır. İlkel insanın evcilleştirdiği ilk hayvanlar sırasıyla köpek, küçükbaş hayvanlar ve sığır olmuştur; M.Ö. XII-VI bin yıllarını kapsayan Mezolitik dönem boyunca da her tarafa yayılmıştır (Diakov - Kovalev, 2014: 39; Yarkin, 1996: 31). Günümüzde bile hayvancılık, insanların temel geçim ve besin kaynağı olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Ancak avcılığın başlamasıyla toplayıcılığı bırakmayan kadınlar, toplayıcılıkta devam ederek toplayıcılığın avcılığa paralel olarak oldukça uzun müddet ekonomik bir faaliyet olarak devam ettirmişlerdir. Toplayıcılığın ikinci sıraya düşmesi ise, uzman avcılığın başlamasıyla gerçekleşmiştir (Şenel, 1982: 50).

Erkeklerin savunma araçları olan mızrak ve el baltalarını saldırıda kullanabilecek seviyeye çıkarabildikleri zamandan itibaren avcılık ve toplayıcılığın başladığı tahmin edilmektedir. Avcılık ve toplayıcılık dönemiyle birlikte ilk taş endüstrisi de gelişmeye başlamış, kimi avadanlıkların üretilmesine geçilmiştir. Ayrıca erkeklerin genelde avcılığa yönelmeleri sebebiyle kadın ve erkekler arasında ilk iş bölümü kendiliğinden ekonomik anlamda ortaya çıkmış; her iki alanda da verimlilik artışı yaşanmıştır (Şenel, 1982: 51).

Üretici güçlerin gelişmesi, aynı zamanda nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Av ve üretim faaliyetleri, insanların nispeten kalabalık gruplar halinde toplanmasını zaruri kılmıştır (Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1979: 33). Diğer taraftan avcılığın başlamasıyla savunmanın önemi artmaya başlamıştır. Çünkü avcı gruplarının bazen birbirlerini kıskanmalarına sebep olsa da aralarında bir iş birliği oluşması sağlanmıştır (Şenel, 1982: 52). İş birliği yapmaları sayesinde hemen hemen her türlü hayvanı avlamaya ve kendilerini daha iyi korumaya başlamışlardır.

Avcılık ve toplayıcılıkla hayatta kalmaya çalışan Paleolitik dönem insanları, yabani hayvanlara karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla taşları yontarak savunma ve avlanma amacıyla kullanabileceği bazı aletleri üretmeye başlamışlardır. Bu bakımdan söz konusu dönemin insanları avcılık ve toplayıcılıkla vakitlerini geçirdiklerinden tüketici oldukları kesindir (Güven, 2016: 2). Avcı-toplayıcı toplumların temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (Mayor, 2013: 228-229):

-Akrabalık bağlarıyla birbirine bağlı az sayıda çekirdek aileden oluşan kümeler ilkel toplumun temel birimleridir. Bu kümelerin elli kişiyi geçmesi çok nadirdir.

-İlkel toplum kümeleri geniş bölgelerde yaygın olarak yaşamaktaydı ve nüfus ise çok azdı. Nüfus yoğunluğu 5-50 mil kareye bir insan ancak düşmekteydi. Kimi tahminlere göre, yirmibin yıl öncesine kadar Avrupa'nın nüfusu yüzbin kadardı.

-Oluşmuş bir hukuki yapıları ve devletleri yoktu. Her bir ilkel topluluk kümesinde genelde saygı duyulan bir baş adam olarak gösterilebilecek bir adam bulunurdu; ancak olağanüstü dönemlerde bir de askeri önder seçilirdi.

-Yiyecek genel olarak toplanır veya avlanırdı. Bahçecilik çok sınırlıydı.

-Genelde yiyecekler dayanıksızdı; biriktirilmesi çok sınırlıydı. Küme bir yerden diğerine taşındığı zaman dahi yiyecek haricindeki çoğu maddeler terk edilirdi.

-Kimi malların mübadelesi hediye verme sistemine göre yapılırdı.

-Cinsin kendi içerisinde bir iş bölümü söz edilemezse de, kümeye mensup cinsler arasında genel bir iş bölümü olurdu.

-İlkel insanların kullandığı doğal kaynaklardan herkes faydalanırdı, yani mülkiyet söz konusu değildi.

-Hukuki düzenleme ve emniyet teşkilatı olmamasına rağmen küme içi mücadele pek görülmezdi, fakat bazen kümeler arası mücadele önemli hale gelirdi.

Avcılık ve toplayıcılık döneminde erkeklerin topluluğu savunmayı vazife kabul etmeleri, zamanla bununla ilişkili olarak da savunma silahlarını yapmakta uzmanlaşmalarına yol açarak ilk önemli toplumsal ürününü vermişti. Bu gelişmeler erkeklere savunma silahları yapmaktan saldırı silahları yapmaya böylece toplayıcılıktan avcılığa geçme imkânlarını sağlamıştır (Şenel, 1982: 50). Avcılığın başlamasından sonra avdan dönenlerin avlarını, toplayıcıların da topladıklarını paylaşmak üzere bir yere getirmeleri geçici kampların kurulmasına ve bu yaklaşım da yerleşik hayata geçilme fikrinin oluşmasına yol açmıştır (Şenel, 1982: 54). Ayrıca gerek avcılarının ve gerekse toplayıcıların ellerinin ürünlerini paylaşmak için getirme alışkanlıkları sosyoekonomik yapının gelişmesine katkı sağlamıştır.

İnsanların hayat tarzını temelden değiştiren köklü sürecin başlaması: Avcılıktan çobanlığa geçiş sürecinin başlaması zamanımızdan 10.000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Ava çıkan insanlar, bakmakla yükümlü oldukları insanlara yetecek kadar bir veya iki avla yetinmekteydiler. Ancak zamanla ihtiyaçları karşılanacak insanların sayılarındaki artışların olmasıyla veya bazen kıtlıkların çekilmesi karşısında ilkel insanların, yeni yöntemlere başvurmak mecburiyetinde kaldıkları bilinmektedir. Mesela rastlanılan yabancı koyun sürüsü takip edilerek ihtiyaç hâsıl oldukça avlanmaya çıktılar. Yaşanılan tecrübelerden hareketle zaman zaman rastlanılan sürülerden avlanılmadığı veya kıtlık çekildiği zamanlarda istifade edebilmek için bir vadiyi keşfettiler. Böyle bir sürüye rastlanıldığı zaman, sürü takip edilerek veya sürü yönlendirilerek söz konusu vadiye girmeleri sağlanarak veya uygun vadiye yönlendirilerek ve vadinin açık ucuna çadırlar kurularak belli bir süre orada yaşamaya başladılar. Bu nevi uygulamalar neticesinde avcılıktan çobanlığa geçilir. Koyunları gütmeye yardımcı olacak köpekleri de eğiten çobanlar daha sonra ağıllar oluşturarak evcilleştireceği hayvanların türlerini artırdılar. Hayvanların etlerinden, sütlerinden ve süt ürünlerinden de faydalanmayı öğrendiler (Davis, 2009: 11). Ayrıca hayvanların derilerini de çeşitli şekillerde değerlendirdiler (Özüşen - Yıldız, 2012: 11).

İlkel topluluk insanları hayatlarının belli bir döneminde meyve ve bitki kökleri toplarken, toprağa karışan tohumların filizlendiğini müşahade ettiler. Neticede bitki yetiştirmeyi öğrendiler. Uygun topraklarda basit bir sopa yardımıyla başlanılan zirai faaliyet, ilkel insan için çok önemli bir gelişme olur, kendi yiyeceklerini yetiştirmeye başlarlar ve çok geçmeden sabanın icat edilmesiyle teknolojiyle tanışırlar. Bilhassa hayvanlardan çekim gücü olarak istifade etmeye ve metallere uygun aletler yapmaya başlanmasıyla da yavaş yavaş yerleşik hayata geçilmesine ortam hazırlanmıştır (Yarkın, 1996: 31). Ancak tarihin uzun dönemini avcılık ve toplayıcılıkla geçiren ilkel insan topluluklarının çiftçilik ve çobanlığa başladığı tarih kesin olarak bilinmemektedir (McNeill, 2002: 49).

Mezolitik Dönem ya da Orta Taş Devri insanları her şeyi denediler: İnsanların hayatlarında bilinçsizce yapılan tecrübeler nadiren de olsa küçük değişiklikleri beraberinde getiriyordu. Ekseriyetini kadınların ve çocukların oluşturduğu toplayıcılar, gıda ihtiyacını karşılayabilecek bitki ve meyveleri tanıma hususunda uzmanlaştıkları gibi bunları bulabilecekleri alanları da çok iyi biliyorlardı. Kimi bitkilerin köklerini ve tohumlarını bulabilmek için yabancı otların yetiştiği alanlar toplayıcı insanları cezbediyordu. Nehir ağzları ve sulak alanlar insanların daha fazla hayatlarını geçirmeye başladıkları alanlar oldu; buralarda kaldıkları süreler uzamaya ve zamanla da yerleşmeye başladılar. Netice de yerleşilen yerlerde çiftçi toplulukları iş birliği yaparak köyler oluşturdular ve sosyoekonomik yapı içerisinde yaşamaya başladılar. Toplayıcılar, ağaçlardan düşen meyvelerin toprağa karışmasıyla ve tesadüfen saçılan tohumların ertesi yıl bitki olarak yeşermeye başladıklarını müşahade ettiler. Sonra bu işlemleri insanlar deneyerek daha fazla ürüne kavuştular. İnsanlar artık ekip biçmeyi öğreniyordu. Bu nevi bilgi ve tecrübelerin artmasıyla insanlar, yabancı av ve balık tüketimi yanında daha fazla bitki örtüsü tüketmeye de başlıyordu (Wright, 2006: 68). Kimi bitkilerin hasat edilmeye başlanmasıyla sürekli hale gelmesiyle bahçivanlık hayatı geliyordu.

Zirai faaliyet için bir yıla kadar bir süre söz konusu yerlerde kalınırken, küçük insan toplulukları çok geçmeden tamamen yerleşmeye başladılar; kendileri ve hayvanları için korunaklı uygun barınaklar inşa ettiler. Yaşanılan bu tür faaliyetler sonucunda tarım ve köy hayatına geçiş yaptılar (Davis, 2009: 11). Zirai faaliyette yaşanan gelişmelerle birlikte hayvan yetiştiriciliğinde de önemli mesafe alınıyordu. M.Ö. VI. ilâ V. bin yıllarında, Anadolu'da, Asya'nın Türkistan coğrafyasında, Hindistan'da, Çin'de, Mısır'da ve Avrupa'da evcil hayvanlardan bazıları faydalanılmak üzere yetiştiriliyordu (Özüşen - Yıldız, 2012: 11; Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1979: 44). Evcilleştirilen söz konusu hayvanların avcılıktan daha çok ürün vermeleri ve daha üretken bir faaliyet olmaları ilkel insanları sürü hayvanları yetiştirmeye itiyordu. Bu nevi faaliyetler de kimi avcı kabilelerini çoban kabileler haline getiriyordu. Kabilelerin hayvan yetiştiricileri ve çiftçiler olarak iki önemli sınıfa ayrılmaya başlamalarıyla da ilkel topluluklarda ilk toplumsal iş bölümü gerçekleşiyordu. Daha sonra da üretici güçlerin ilerlemesiyle insanlar, üretimin muhtelif alanlarında uzmanlaşmaya başlıyor ve emeğin üretkenliğinde belli bir artış seviyesinin yakalanmasıyla da, ikinci toplumsal iş bölümüne yolu açıyordu. Üretici güçlerin gelişmesi, dolaysız tüketim mallarının üretimine, topluluğun bütün üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesine geçilmesiyle, ikinci toplumsal iş bölümü gerçekleşiyordu (Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1979: 55).

Çiftçiler önceleri toprağı sürme işleminde çapa icat edilene kadar toplamada kullanılan sivri sopaları kullandılar. Gerek ilkel zirai faaliyet ve gerekse bitki yetiştirme faaliyetleri insanların ufuklarının genişlemesine yol açtığı bilinmektedir. Toplayıcılık ve avcılığa göre çiftçiliği tercih eden insanlar, ekime uygun toprakları zevkle işlemeye çalıştılar. Çok geçmeden bu maksatla, ormanlara el attılar. Çalılıkları ve koruları taş baltayla keserek ve kesemediklerini de kurutup yakarak yeni araziler açtılar (Diakov - Kovalev, 2014: 43). Böylelikle ilk orman katliamı da gerçekleştirilmiştir.

Bahçecilik-çapa tarımı olarak adlandırılan zirai faaliyetin ilk şekliyle insanlar, diğerlerine göre daha verimli olan belirli bitkileri ve tahılları yetiştirmeye yöneldiler; düzenli olarak hasat yapmaya başladılar, ihtiyacı kadar küçükbaş ve büyükbaş hayvanları besleyerek et, süt ve süt ürünleri tedarik etmeyi öğrendiler (Harman, 2010: 25). Savunma, tarlada çift sürme, avcılık, balıkçılık, kulübelerin inşası ve onarılması, silahların ve iş avadanlıklarının imali gibi işler erkeklerin yapacağı işler arasında görülürken, giyeceklerin hazırlanması, yetiştirilen bitkilerin toplanması, yemeğin pişirilmesi, toprak kapların imali, meyve ve köklerin toplanması, ev işlerinin yürütülmesi ve diğer işlerin ifası kadınların çalışma alanının kapsamını oluşturuyordu. Kısaca ilkel topluluk insanların temel faaliyet alanları, avcılık, balıkçılık, meyve toplama ve ziraat olarak sıralanırken aynı zamanda göçebe kalabalıklar halinde yaşamaktan aile düzenine geçiş de başlıyordu (Wright, 2006: 67; Yarkın, 1996: 34).

Madenciliğin başlangıcında tarım ve hayvancılığın gelişmesiyle klanlar düzeni dağılmaya başlarken, diğer taraftan toplum da sınıflara bölünmeler başlıyordu. Ancak kimi yerlerde tarım ve hayvancılık, Geç Neolitik dönemden itibaren ortaya çıkmış ve Bakır Devriyle de yayılmaya başlamıştı. Bakırın işlenmesi, Yakın Doğu'da M.Ö. IV. bine doğru gerçekleşmiş, fakat Avrupa'da ise bakırın işlenmesine III. binde başlanacaktı (Diakov - Kovalev, 2014: 64).

Demir Devrinin başlamasıyla birlikte madenden yapılmış aletleri kullanan dülgerler yetişmiş, bu dülgerlerin sayesinde en azından iki bölümden oluşan ağaç karasaban IV. binde Yakın Doğu'da kullanılmaya başlıyordu. İlk keşfedilen sabanlarla sadece yumuşak topraklarda zirai faaliyet yapılabilirdi (Güran, 2009: 10). Çünkü söz konusu sabanların ucu ağaçtandı. Yine Demir Devrinin başlarında sabanların ucuna takılan demir aksamın icat edilmesiyle de tarlaların daha derinden sürülmesinin yanı sıra sert topraklar da zirai üretime açılıyordu (Diakov - Kovalev, 2014: 69). Bu nevi gelişmelerle de verimlilikte büyük artışlar sağlanıyordu. Yetiştirilen ürün fazlası, ağaçtan yaptıkları ambarlarda veya müsait çukurlarda saklanıyordu. Ayrıca gelişen hayvancılık sayesinde sürülerden gıda olarak et, süt; giyinmek için yün ve deri; mesken yapımı için keçe; ısınmak için de kuru gübre elde ediliyordu (Diakov - Kovalev, 2014: 69). Kısaca çiftçilik ve hayvancılık, av ve balıkçılığın önüne geçiyor, bu da insanın sosyoekonomik gelişme hızına ivme

kazandırıyor. O halde bu dönemde toprağın sabanla işlenmesinden başka verimlilik artışında etkili olanlar arasında sulanabilir arazilerde kazmayla yapılan tarla ve meyve tarımı, hayvancılığın gelişmesi bulunmaktaydı.

Dünyanın en münbit arazilerini kapsayan Filistin, Ürdün, Suriye, Türkiye'nin Güneydoğusu, Mezopotamya (Irak) topraklarını kapsayan bölgede (Bereketli Hilal Bölgesi) yaşayan insanlar, buğday, çavdar ve arpa yetiştirerek, keçi, koyun, inek, at ve deve besleyerek çiftçilik faaliyetine M.Ö. 8500-7000 dolaylarında başladılar. Akdeniz'in sahillerinden Anadolu'ya ve Irak'ın büyük kısmını kapsayan bu bölgeden tahıl ziraatının diğer coğrafi bölgelere göçler ve benimsemeler yoluyla gerçekleşmiş olduğu bilinmektedir (McNeill, 2002: 19; Aşçı, 2013: 43). Zirai faaliyetin başlamasından yaklaşık olarak 1000 yıl sonra, kerpiç kullanılarak yapılmış yuvarlak kulübelere dönüşen kalabalık bir köyde refah içerisinde yaşayan iki-üç bin kişilik nüfusa kavuştular. Söz konusu dönemin insanların kendilerini avcı haydutlardan koruyabilmek için köylerinin etrafını duvarlarla çevreledikleri ve 9 metre yüksekliğinde de bir gözetleme kulesi inşa ettikleri bilinmektedir (Davis, 2009: 13).

Günümüzde ağırlık kazanan görüşlere göre dünyada zirai faaliyetin eş zamanlı olarak fakat birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmiş olduğu bilinmektedir (Güran, 2009: 10). Bereketli Hilal Bölgesinin yanı sıra, Uzakdoğu, Orta Amerika ve Kuzey Çin veya Güney Amerika'nın And Dağları bölgesi ziraatın birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiği dört büyük bölge olarak sıralanmaktadır. Sıralanan söz konusu bölgelerde ise 8000 yıl öncesine 10.000 yıl öncesi zaman diliminde tahılların ehlileştirilmesi sağlanarak insanlığın hizmetine sunulduğu bilinmektedir (Wright, 2006: 69-70).

Tablo 1: Dünyada Tarımın Birbirinden Bağımsız Olarak Geliştiği Alanlar

Bölgeler	Başlıca ürünleri
Ortadoğu	Buğday, arpa
Uzakdoğu	Pirinç ve darı
Orta Amerika	Mısır, fasulye, balkabağı, horozibiği ve domates
And Dağları bölgesi (Güney Amerika)	Birçok patates türü, başka yumru köklü bitki türleri, balkabağı, pamuk, fıstık ve quinoa gibi yüksek proteinli tahıllar

Kaynak: Ronald Wright, İlerlemenin Kısa Tarihi, (Çev. Ebru Kılıç), Aylak Kitap, İstanbul, 2006, s. 69-70.

Ziraat ve hayvancılık, beraberinde pek çok faydayı da getirmiştir. Yerleşik hayata geçiş, beslenmeye destek, nüfus artışı, yiyeceklerin saklanması, lifli bitkiler ve hayvan yünlerinden çeşitli şekillerde faydalanma sağlanması gibi. Ayrıca yazının icadı, çömlekçiliğin gelişmesi ve diğerleri şeklinde söz konusu faydalar devam eder (Özüşen - Yıldız, 2012: 12).

İnsanların hayatta kalabilmeleri için bütün ürünlerin birlikte elde edildiği ve yine birlikte tüketildiği ilkel topluluklarda, zamanla çoban kabileler hayvancılıkta önemli başarılar elde etmeleri et, yün, süt üretimine verimlilik artışı olarak yansımıştır. Diğer taraftan çiftçilikle uğraşan topluluklar da zirai ürünlerin üretiminde başarı çizgilerini yükselterek ihtiyaç fazlası zirai ürün elde etmişlerdir. Neticede her iki üretici kesimin, üretmedikleri ürünlere ihtiyaç duymaya başlamalarıyla birlikte değiş tokuşun önü açılmıştır (Yarkın, 1996: 37). Zamanla kimi gens toplumunun temsilcileri konumlarından faydalanarak sürüleri kendi sürüleriymiş gibi kabullenmeye ve ileriki süreçte de sürüler üzerinde tasarruf hakkını elde etmeleriyle, özel mülkiyet gündeme gelmeye başlamıştır. Böylelikle sürülerle başlayan özel mülkiyet

üretim aletlerinin mülkiyetiyle gelişme sürecine girmiş; meskenler ve arazilerle devam etmiştir (Yarkin, 1996: 39).

M.Ö. V. ilâ VI. bin yıllarında bakır madenini bulan ilkel toplum bu madeni işleyerek baltaları, saldırmaları, ok ve mızrak başlarını üretmeye başladılar. Böylece emeğin daha üretken hale gelmesiyle, üretim ilişkilerindeki değişiklikler sosyoekonomik hayata yansır. Bakır madenini müteakiben tunç ve daha sonra da demir madenini kullanan insan, işleme sanatını daha da geliştirir; ağaca, kemiğe, boynuza ve taşta çok değişik şekiller vermeye ve işlemeye başlar. Tarımda kullanacak aletlerin, mutfak eşyalarının ve ihtiyaç duyulan diğer eşyaların üretimine geçilmesiyle birlikte hayat kolaylaşmıştır. Ayrıca icat edilen çömlekçi tornası ve ilkel dokuma tezgâhı ile insan emeğinin üretkenliğinde de artışlar sağlanmıştır (Zubritski, Mitropolski, Kerov, 1980: 51).

İlkel toplumlarda toprak ortaklaşa olarak üç merhalede işlenmekteydi. İşlenecek toprak önce erkekler tarafından sivri sopalarla kabartılıyor, ikinci merhale olarak erkeklerin arkasından ilkel bel kullanan kadınlar toprağı işliyor ve arkadan gelen çocuklar da toprak keseklerini ufalıyorlar ve taşları temizliyorlardı. Toprağın sürülmesi ve temizlenmesinden sonraki ekim, çapalama, örtme, parazitlere, kuşlara ve kemirgenlere karşı koruyuculuk ve hasat çalışmaları ise kadınlar tarafından ortaklaşa yürütülüyordu (Diakov - Kovalev, 2014: 50). Ayrıca araziden başka av alanları, av araçları, sürüler ve meskenler de klan tarafından ortaklaşa kullanıldığı için ortak mülk kabul ediliyordu. Fakat mülkiyeti kullanan şahıslara ait araçlar da vardı. Mesela, kazmalar, baltalar, yay ve oklar gibi (Diakov - Kovalev, 2014: 51).

Tarihi süreç içerisinde, avcılık ve toplayıcılıktan yiyecek üretimine geçişlerin yaşandığı, M.Ö. 8500 yıllarında fazla üretimin gerçekleşmesiyle insanlığı ilgilendiren kimi yenilikler de başlamıştır. Çiftçiliğin yapılması hakkında yeterli bilgilerinin bulunmamasına rağmen Bereketli Hilal Bölgesinde yaşayan insanların ilk defa yiyecek üretmeye başlamaları oldukça önemli bir hadisedir. Ancak Neolitik dönemin bu zaman diliminde ilkel topluluklarının hepsi zirai üretime geçemedikleri bilinmektedir (Özüşen - Yıldız, 2012: 11). İnsanların üzerindeki yükün hafifleyeceğinin sanılmasına rağmen, zirai faaliyete geçilmesiyle birlikte kimi insanların işgücü yüklerinin artmaya başlamalarının yanı sıra, aşırı çalışma, iyi beslenememe, kötü davranma ve erken ölümler gibi olumsuzluklar da yaşanmaya başlamıştır. Yiyecek üretiminin ortaya çıkmasına katkı yapan sebepler arasında şunları sayabiliriz (Özüşen - Yıldız, 2012: 10):

- Yiyecek kaynakların azalmaya başlaması, ustalaşan avcılarının hayvan kıtlığına sebep olması,
- Bitkilerin evcilleştirilmesi,
- Yiyecek toplama, işlemden geçirme ve saklama teknolojilerinin gelişmesi,
- Nüfus artışı,
- Yiyecek üretimine geçen topluluklardaki, fazla nüfus yoğunluğunun diğerlerini yok etmesi.

Kimileri, ilkel topluluklar ile ziraat ve sanayi toplumlarındaki insanların hayatlarını kazanmada çektikleri zorluklar bakımından mukayese yaparak, pek farklılık görmemekte; hatta ilkel toplumları ilk refah toplumu olarak nitelemektedirler (Harman, 2010: 20). Kısaca insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerçekleştirmiş oldukları ilk üretim şekli ziraattir. Zirai faaliyete geçişle birlikte insan toplulukları, sadece beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için değil, ürün fazlası elde edebilmek için de üretmeye çalışmışlardır (Hançerlioğlu, 1993: 395). Tükettiklerinden fazla ürün üretmeye yani artı-ürün elde etmeye başlayan insanoğlu gelişme sürecine girmiştir. Tarım toplumlarının gelişme sürecine girmelerinde her halde önemli pay, zirai faaliyeti tercih eden kabileler tarafından toprağın müşterek mülk kabul edilmiş olmasına rağmen her ailenin kendisine ait ayrıca işleyeceği bir toprak parçasının bulunması olmuştur.

İlkel topluluğun üretim öncesinde görülen asalak ekonomisinin en önemli darboğazları arasında üretimin bilinmemesi gelmektedir. İlkel toplumlarda uzun süre yiyecek üretimi başlatılmadığı için, ilkel toplulukların ürettikleri kimi basit araçların ekonomiye katkıları fazla olmamıştır. Ekonomileri hayvan sürülerine, iklime ve çevreye bağlı olduğu için bunlarda yaşanan bir olumsuzluğun ekonomiyi menfi yönde etkileyeceği açıktır. Mesela çevre şartları nüfusu etkilemektedir; yerine göre kıtlığa da sebep olabilmektedir. Kullanılan araçların geliştirilememesi, yeterli nüfusun olmaması, yerleşik hayata geçilemeyerek göçebeliğin devam etmesi, üretim öncesi bir ekonomik yapıda toplumsal artının sağlanamaması, aynı bölgede yaşayan toplulukların aynı besin maddeleriyle hayatlarını sürdürmeleri yani değişimin olmayışı, ilkel ekonominin diğer darboğazlarını oluşturmaktadır (Şenel, 1982: 85- 87).

İlkel ekonomi, karşılaşmış olduğu darboğazlar sebebiyle geçimlik ekonominin yanı sıra asalak ekonomi ve durağan bir ekonomi olmuştur. Bununla beraber ilkel ekonomi, karşılaştığı darboğazlar karşısında bu topluluklarda oluşan ortak paylaşma geleneğiyle uzun süre devam edebilmiştir. Ortak paylaşmanın öne çıktığı bir ekonomide ise mülkiyetin gelişmesine imkân yoktur. Dayanışma ve sorumluk bilinci, ilkel topluluklar arasındaki davranışları etkilediği bilinmektedir (Şenel, 1982: 89).

Zirai Faaliyete Geçmenin Sağladığı Kimi Faydalar: Uzun tecrübeleri sonunda zirai faaliyeti öğrenen ilkel insanların hayat şartlarında önemli değişiklikler görülmeye başlamıştır. Ekimle hasat arasında arazinin bakımı, ürünlerin sulanması ve korunması, hasadı gibi faaliyetlerin yapılmasının yanı sıra çocukların yetiştirilmesi gibi hususlar, sürekli meşguliyeti gerektirdiği için insanları yaşadığı yerlere bağımlı kılmıştır (Harman, 2010: 25). Günümüzdeki toprağa bağlı köylülerin hayat tarzları da buna benzemektedir.

Kısaca yiyecek üretimi diyebileceğimiz zirai faaliyete geçişle birlikte insanlar, vahşi hayvan avlama zahmetinden kurtulmuş; daha kolay ve istikrarlı besin temin etmeye başlamışlardır. Ayrıca yerleşik hayata geçişin başlamasıyla birlikte insanlar, kendilerine uygun meskenler yaparak daha düzenli bir hayat içerisinde yaşamaya kavuşmuşlardır. Böylece şehirlerin nüvesi olan köyler ortaya çıkmıştır (Roberts, 2015: 32). İnsanların kolay besin temin etmeleri de nüfus artışı yaşanmasının önündeki en önemli engeli ortadan kaldırmıştır. Bununla beraber ilkel toplumda pazarın yokluğu, ilkel toplumda sayının yokluğu, ilkel toplumda yazının yokluğu ve ilkel toplumda devletin yokluğu (Düvenci, 2018: 76-77), ilkel toplumun eksiklikleri olarak sıralanabilir.

5. Sonuç

Üretim ve tüketim faaliyetleri tüm canlılar için önemlidir; fakat insanlar için daha da önemlidir ve ekonomik faaliyetin de temelidir. Ekonomik faaliyet ise insanın yaratılışıyla başlamakta ve gelişerek devam etmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde avcılığın önemini artıran hususları ilkel silahlarla yapılması, tecrübe, kabiliyet ve şansa bağlı olması olarak sıralayabiliriz.

İnsanlar hayatı kolaylaştıracak nesnelere imaline şekillendirilmesi kolay olan ağaçla başlamış ve daha sonra da taş ve topraktan olanlarla sürdürmüştür; kaya altı sığınakları ve mağaralarla başladığı barınma serüvenini de sazdan ve ağaçtan kulübelere devam ettirmiştir. Mağara ve kayalık alanların uygun zeminlerini barınak yeri olarak seçen ilk insanlar, yabancı besinleri tüketerek ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlar ve belli bir tarihi süreçten sonra da avcılık yapmaya başlamışlardır. Tarihin söz konusu döneminde hayatta kalabilmek için beslenme ve barınma uğruna çok büyük sıkıntılar çekmiş olan insanlar, zirai üretim faaliyetine geçerek arpa, buğday, bezelye, nohut, mercimek, pamuk, keten bitkisi, balkabağı ve misk kavunu gibi ürünlerin üretimini gerçekleştirmişlerdir.

İnsanlar tarihin başlangıcından itibaren yaşadığı her dönemin çevre şartlarına uyarak yaşamaya çalışmıştır. Sürekli öğrenme çabası içerisinde olarak bir sonraki dönemin altyapısını oluşturmaya başlamıştır. Yani çevreyle etkileşim içerisinde olan insan bilgisini geliştirerek üretim faaliyetlerini çeşitlendirmiş ve yeni üretim tarzları oluşturmayı öğrenmiştir. İnsanlar ürettikleri bilgiler sayesinde

problemlerine çözüm bulabilmiş ve tarihi gelişme merhalelerini bir bir geçmeyi başarmıştır. Tarih insanların bilgiye erişme mücadeleleriyle başlamış ve devam etmiştir.

Tarımı keşfetmeleriyle insanların hayat tarzları öncesine göre hızlı değişmeye başlamıştır. İnsanların tarlayı çapalamayı öğrenmesi, daha sonra sabanı icat ederek sabanla tarlayı sürerek zirai faaliyet yapması, ileriki bir dönemde sabanın ucuna demir aksamı takmayı öğrenerek tarlasını daha derin sürerek verim artışı sağlaması ve sonunda demir pulluğu icat ederek verimini daha da artırması oldukça uzun bir süreyi almıştır.

Cilâlı taş devrinde ilkel insanların toprağı sivri uçlu sopalarla kazarak başlattıkları zirai faaliyet, büyük bir ekonomik inkılâp olup ilk defa doğal zenginliklere sahip, ehlileştirmeye uygun bitkileri ve hayvanları oldukça bol olan Bereketli Hilal Bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Bu nevi gelişmeler, ilk defa bu bölgede kurulacak medeniyetlerin alt yapısına zemin oluşturmuştur. İlk köy, ilk şehir, ilk şehir devleti gibi.

Toplumlar ilk olarak yerleşik düzene Neolitik Dönem’de başlamış, ilk mimari plan olarak çatısı kamışlar ve dallarla örtülü çamurla sıvalı yuvarlak kulübeler yapılmaya başlanmasıyla ortaya Neolitik köyler çıkmıştır. Neolitik köylerle birlikte hayvancılık ve çiftçiliğe ek olarak insan gruplarının, belirli bir uzmanlık ve iş bölümü anlayışı ile çalışmaları sonucunda değişik sanat ve meslekler gelişmeye başlamıştır. Yiyeceklerini, bilgilerini ve tecrübelerini paylaşarak bir hayat tarzı oluşturmaya çalışmış olan ilkel dönem insanları, zirai inkılâpla başlayan bu süreçte, çiftçilik ve çobanlık faaliyetlerinin yanı sıra, kamusal alanlar, sanatkâr, asker, öğretmen, yönetici gibi günümüzün çeşitli mesleklerine kapı aralamıştır.

İlkel toplumların değişmeye ve gelişmeye başlamalarıyla birlikte yeni hayat şartlarının şekillenmesiyle ortaya yeni endüstriler çıkmaya başlamıştır. Çeşitli mikrolitler gibi. Belli bir zaman sonra da insanlar üretim faaliyetine geçiş yapmış, fakat bu her yerde aynı anda gerçekleşmemiştir. Arkeolojik çalışmaların da ortaya koyduğu gibi, Neolitik dönemle birlikte şehirler ve medeniyet, Anadolu ve Ön Asya’da doğmuş ve ilk yerleşik insan topluluklarından merkezi devlet sistemine giden süreç başlamıştır.

Kısaca insanlık tarihinin ilk dönemlerinde bir merhaleden diğerine geçişleri sağlayan buluşlar, son derece önemlidir. Çünkü bunların her biri insanların sosyoekonomik hayatlarında önemli kolaylıklar ve hayat tarzlarında değişikliklere sebep olmaya başlamıştır. Bilhassa demirin bulunuşuyla insanların sosyoekonomik hayatlarında önemli kazanımlar elde etmenin yolu açılmıştır. Nitekim kullanacakları silahları, kap-kaçakları ve sabanının ucuna taktıkları demir aksamına kadar pek çok ürünü demirden üretmeye başlamışlardır. Böylece ilkel insanların söz konusu aletleri kullanmaya başlamalarıyla önemli prodüktivite artışı sağlamışlardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Aşçı, B. (2013). “Medeniyetler İçin Coğrafyanın Önemi ve Bereketli Hilal”, 21. Yüzyıl Dergisi, Haziran 13, Sayı: 54
- Cipolla. (1992). Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi. (Çev. Mehmet Sırrı Gezgin), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Çıvgın, İ. (2018). “Bereketli Hilal’de Hayvan Evcilleştirme Sürecinin Evrimi Ve Kültürlerarası Karşılaşmalar (Mö. 10000 – 7000)”, Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), Vol:4 Issue:16
- Davis, J. C. (2009). Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Hikâyesi. (Çev. Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Diakov, V. - Kovalev, S. (2014). İlkçağ Tarihi – 1, (Çev. Özdemir İnce), V Yayınları, Ankara.
- Düvenci, S. (2018). “Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topuluklar Üzerinden Bir Değerlendirme”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl: 2018, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Güran, T. (2009). İktisat Tarihi, Der Yayınları, İstanbul.
- Güven, İ. (2016) “Tarih Öncesi Devirler Ve Tarih Devirleri”, Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi Yay. Ankara (Editör: Hüseyin Gazi Topdemir - Seda Özsoy).
- Hançerlioğlu, O. (1993). Ekonomi Terimleri ve Ekonomi ile ilgili Ticaret ve Hukuk Terimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Harari, Y. N. (2015). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, (Çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Harman, C. (2010). Halkların Dünya Tarihi Taş Çağından Yeni Binyıla, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Yordam Kitap, İstanbul.
- Mayor, T. (2013). Avcı-Toplayıcılar: Orijinal Liberteryenler, (Çev. Atilla Yayla), liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 71, s. 227 – 246.
- McNeill, W. H. (2002). Dünya Tarihi, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Morgan, L. H. (1994). Eski Toplum Ya Da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar, (Çev. Ünsal Oskay), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Öztürk, Z. K. - Şimşek, A. (2019). “Tarih Öncesi Dönemdeki İlk Barınma Alanları ile Anadolu’daki Körtik Tepe, Hallan Çemi, Nevali Çori ve Aşıklı Höyük Yerleşimlerinde, İnanç ve Kültürün Etkisinin İncelenmesi”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt:1 Sayı:3. s.14-22.
- Özüşen, B.- Yıldız, Z. (2012). “Buzul Çağı’ndan İlk Çağ’a Tüketimin Tarihi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, C.4, S.7. s.1-16.
- Roberts, J.M. (2015). Avrupa Tarihi, "Tek cilde sığdırılan en iyi Avrupa tarihi kitabı", (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi Yayını, İstanbul.
- Sönmez, F. C. (2018). “İlkel Toplumlarda Siyasi Örgütlenme Ve Yaygın Ekonomik Model”, Pivolka, Temmuz, Cilt: 8, Sayı: 28.
- Şenel, A. (1982). İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Fikri Yapıların Etkileşimi, Ank. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları: 504, Ankara.
- Wright, R. (2006). İlerlemenin Kısa Tarihi, (Çev. Ebru Kılıç), Aylak Kitap, İstanbul.
- Yarkın, İ. (1996). Politik Ekonomi Ders Kitabı Cilt: I, SSCB Ekonomi Enstitüsü Bilimler Akademisi, (Almanca Baskı 1955) İnter yayınları, İstanbul.
- Zubritski, Mitropolski, Kerov (1979). İlkel Topluluk Köleci Toplum, Feodal Toplum Kapitalist-Öncesi Biçimler, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.